

*Марія Петрушкевич,
викладач кафедри культурології та філософії
Національного університету «Острозька академія»*

МАРШАЛ МАКЛЮЕН ТА КОМУНІКАТИВНЕ ПИТАННЯ

У статті характеризується теорія розвитку суспільства та культури канадського літературознавця, соціолога, культуролога, відомого представника техніцизму та філософії культури Герберта Маршала Маклюєна. Висвітлюються основні його позиції щодо культурних періодів, засобів передачі інформації та ЗМІ.

In this article is analyzed the theory of cultural and social progress, which was developed by canadian scientist H. M. MacLuhen. Also the main H. M. MacLuhens' statements about cultural periods and Mass Media are shown.

Одним із перших, починаючи із середини 50-х років, аналітиків та теоретиків нових видів та жанрів художньої діяльності, пов'язаних з електронною технологією, яка слугує базою для ЗМІ, став Герберт Маршал Маклюєн, канадський літературознавець, соціолог, культуролог, відомий представник техніцизму та філософії культури. Деякі його гіпотези перетворилися на аксіоми сучасної цивілізації.

Щоб зрозуміти суть теорії Г. М. Маклюєна, можна спробувати коротко описати основні її положення. 1. Вся історія людства – це зміна провідних засобів комунікації і відпові-

дно типів сприйняття. Між головним способом комунікації – друкарством (винаходом епохи Гуттенберга) і сенсорною моделлю особистості та соціальною організацією суспільства існує пряма залежність. Лінійність друкованого рядка створює особливий спосіб світосприйняття та діяльності. 2. Засоби масової комунікації – технічне продовження центральної нервової системи, вони визначають структуру знання, регулюють принципи сприйняття простору і часу. 3. Засоби масової комунікації поділяються на “гарячі” та “холодні”; перші – перенасичені інформацією, другі – породжують інтерес до додаткової інформації, провокують мислення і фантазію. 4. Еволюція принципів сприйняття індивіда проходить паралельно з культурними та суспільними змінами. Сучасна електронна комунікація сприяє приєднанню людської свідомості до глобальної системи відеокommунікації. Таким чином, виникає праобраз нової цивілізації: “новий електронний взаємозв’язок відтворює світ в образі світового села”.

Учень Г. Інніса М. Маклюен став більш відомим за свого вчителя, зосередив увагу в своїх дослідженнях на аналізі суспільних наслідків винаходу друку та інших засобів масової комунікації. М. Маклюен трактував засоби комунікації як своєрідні продовження людських почуттів. Нові медіа розширюють кордони чуттєвого пізнання й призводять до перетворення та збагачення пізнання.

М. Маклюен розробив триступінчасту модель всесвітньої історії: перша епоха – “людина, що слухає”: епоха племінного індивіда з переважанням усного мовлення як комунікації в акустичному (доалфавітному) світі (міфологічна свідомість); друга епоха – “людина, яка дивиться”: епоха типографського чи індустріального індивіда з переважанням друкованого слова над усним мовленням у комунікації. У дану епоху винахід алфавіту означав перехід до

нової ери; третя епоха – “людина, яка слухає і дивиться” – епоха вільного індивіда в умовах перемоги електронної (аудіовізуальної) комунікації, яка поліпшує інтелектуальні здібності і творчий характер особистості.

М. Маклюен вказував на переломне значення переходу від оральної комунікації до цивілізації писемної. Щодо винайдення друку, то писав, що той приніс націоналізм, промисловий розвиток, масовий ринок, а також загальну освіту й виховання.

Засоби комунікації не лише передають інформацію, а й викликають у нас незвичні співвідношення чуттєвого сприйняття. Розширення будь-якого відчуття змінює образ нашого мислення і діяльності – нашого сприйняття світу. Коли змінюються ці співвідношення, змінюються і люди. Якщо про усну комунікацію можна говорити як про перекодування вербального у невербальне, то писемність виникає із зворотних дій: перекодування невербальних характеристик у вербальні.

Протягом розвитку комунікативних технологій домінуючим органом відчуттів і суспільної орієнтації в доалфавітних суспільствах було вухо – слух був віруванням. Фонетичний алфавіт змусив магічний світ вуха поступитися нейтральному світу ока. Домінуюче місце у комунікації починає займати око. Ритуал реалізував співвідношення подовження невербального компоненту за рахунок скорочення вербального. З часом розподіл видів діяльності чи звичка мислити частинами (спеціалізація) – відобразили ступеневий лінійний процес, внутрішньо притаманний алфавітній техніці.

Винайдення фонетичного алфавіту редукувало одночасну дію усіх почуттів, яку можна побачити в усній мові, до візуального коду. Сьогодні ж такий перехід здійснюється туди і назад через велику кількість просторових форм,

які називаються засобами комунікації. Гомогенність, однорідність, відтворюваність – це основні компоненти візуального світу, що прийшли на зміну аудіотактильній матриці.

Вчений вважав, що кожен нововинайдений комунікаційний засіб (різновид медіа) по-новому маніпулює часом і простором, а також впливає на людські сприйняття та соціальну організацію. Зокрема, він стверджував, що друковані медіа (книжки та преса), які своєю лінійною формою посилювали раціональність та приватність, віддалили світову культуру від її усного, нелінійного, голістичного, “родоплемінного” коріння. М. Маклюен звертав увагу на те, як змінився світ відтоді, коли друкарський прес, писемність та книгочитання стали невід’ємними частинами Західного суспільства. Саме друк, на його думку, “детрайбілізував” культуру.

Коли на початку ХХ ст. виникли електронні мас-медіа, вони наново “трайбілізували” суспільство, зробивши його глобальним. Він навіть стверджував, що електрика (й електронні медіа) “скасовують час і простір”. Внаслідок цього небаченого технологічного розвитку виникає електронізоване “глобальне село”. М. Маклюен вважав, що електронні мас-медіа, особливо телебачення, активізують ті самі чуттєві канали, що й притаманні міжлюдському спілкуванню “віч-на-віч” у родоплемінних суспільствах. Йому здавалося, що “прориви” у електронних комунікаційних технологіях забезпечують нове єднання всіх людей на рівні емоційно-тілесного досвіду.

Розглядаючи медіа як “продовження людини” чи принаймні її почуттів, М. Маклюен намагався осмислити, як комунікаційні технології впливають на людину. Вважав, що друкований текст сприяє раціональному мисленню, оскільки читання – це індивідуальне заняття, натомість

перегляд телевізійних програм спонукає до мислення нерационального.

Також, з точки зору М. Маклюена, засіб комунікації — це не просто “носій”, який переміщає “ідею” з одного місця в інше. Він є сам суб’єктивною, інтерпретативною ідеологічною формою, своєрідним повідомленням. Це означає, що технічна форма, яка використовується для переміщення інформації, повідомляє щось не менш (якщо не більш) важливе, аніж очевидний зміст повідомлення.

Зараз, у вік електроніки, який прийшов за епохою книгодрукування і механіки, людина зіштовхується з новими формами і структурами взаємозалежності і людського самовираження, які є усними за своїм характером навіть там, де відсутній словесний компонент. Тут справа не у нових формах як таких, а в тому, що вони вимагають певної реорганізації життя людини взагалі.

Маклюен вважав, що електронна революція кардинально змінює життя. На початковій стадії електронні технології (космічний зв’язок, портативний відеозапис) виконували роль соціальної терапії. Вони створили новий тип соціального спілкування, завдяки якому вирівнюються спотворення й диспропорції, зумовлені географією й економікою; поліпшується взаєморозуміння між різними верствами суспільства й народами. На більш високих стадіях розвитку електронна революція спричинила великі соціальні зміни.

Другий етап комунікаційної революції пов’язаний із трьома великими інноваціями: супутниковий зв’язок; створення оптоволоконних кабельних мереж, цифрових електронних пристроїв; застосування мікропроцесорів й інтегральних схем для швидкісного прийому й передачі інформації.

Це відкриває для будь-якої людини в будь-якій точці Землі доступ до баз даних і знань. Подібні інтелектуально-

технологічні системи спричинюють принципово новий стан цивілізації й культури й призводять до виникнення глобального гіперінтелекту (індустрії даних і знань).

Комп'ютеризація створює технологічну основу інформатизації суспільства, в якому інформатика й володіння ЕОМ є другою грамотністю, що підвищує інтелектуальні й творчі здібності людини. Інформаційна технологізація соціального життя сприяла формуванню нової концепції демократії – “комп'ютерної демократії”, в якій інформація уособлює владу.

Погляди Г. Інніса та М. Маклюена сприймалися й сприймаються неоднозначно. Було і є чимало критиків Торонтської школи. Тим не менше, ця школа, з одного боку, є породженням нових комунікативних реалій, з іншого, вона дає їм осмислення.

Вартою уваги є думка, що зміна форм комунікації супроводжується глобальними суспільними змінами: міняються суспільно-класові відносини, економічна взаємодія, форми управління й культурного спілкування тощо. Інша річ – чи можна зміну форм комунікації вважати причиною суспільних змін? Чи тут здійснюється “взаємодетермінування”?

Заслуговує на увагу й думка, що форми комунікативної взаємодії значною мірою визначають світосприйняття людини і навіть її психологічні реакції. Певно, можна погодитися, що читання (передусім об'ємних текстів) налаштовує людину на раціоналізацію й цілісне осмислення світу, у той же час перегляд телепередач фрагментизує і навіть “іраціоналізує” світ.

Коли нова технологія розширює одне чи декілька наших відчуттів, то у цій культурі формується нове співвідношення усіх наших відчуттів. І коли у культурі відбувається така зміна у співвідношенні відчуттів, ради-

кально змінюється характер сприйняття: те, що здавалося зрозумілим, стає незрозумілим, а те, що здавалось непростим, починає з'ясуватися. Слова, які читач бачить, це не ті, які він чує. Промовляння викликає синестезію, тобто взаємовплив усіх почуттів. М. Маклюєн наголошував, що від того, наскільки точно ми можемо об'єднати дані, на яких ми будемо комунікацію, з іншими даними, які ми отримуємо через один і той же чуттєвий канал, залежить достовірність комунікативної інформації.

Література:

1. Маклюєн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры. — К.: Ника-Центр, 2003.
2. Маклюєн М. Телевидение. Робкий гигант // Телевидение вчера, сегодня, завтра. — Вып. 7. — М., 1987.
3. Тарасова О. И. Беседа о. П. Флоренского и М. Маклюэна об иллюзионизме сознания, услышанная и записанная корреспондентом журнала // Человек. — 2005. - № 4. — С. 13 – 27.